

Культурна-этнічная ідэнтычнасць як кампанент моўнай карціны свету

Л.В. Вікторка
(Мінск, Беларусь)
Н.А. Хацько
(Брэст, Беларусь)

У артыкуле разглядаюцца суадносіны паняццяў “этнічнасць”, “культурна-этнічная ідэнтычнасць” і “моўная карціна свету” ў сучаснай лінгвістыцы; акрэсліваюцца сувязь мовы і культуры, іх уплыў на этнічную ідэнтычнасць і фармаванне моўнай карціны свету.

У сучасных сацыялагічных і этнаграфічных даследаваннях такія паняцці, як этнас, нацыя, нацыянальнасць, нацыянальная ідэнтычнасць атрымліваюць новае гучанне і новае разуменне. Гэта абумоўлена не толькі развіццём навукі і ўзмацненнем міждысцыплінарных сувязяў (сацыялогіі і лінгвістыкі, псіхалогіі і этнаграфіі), але і зменамі ў свеце, у прыватнасці, распадам СССР, аб'яднаннем Еўропы, узнікненнем новых войнаў і этнічных канфліктаў і многімі іншымі.

Усё большая цікавасць да праблем этнасу і этнічнасці тлумачыцца, перадусім, значным павышэннем ролі этнічных адносін у грамадскім жыцці многіх дзяржаў і народаў. Як паказала гістарычная практыка, этнічнасць, а таксама звязаныя з ёй розныя формы этнацэнтрызму і нават нацыяналізму не толькі не страцілі, але значна ўзмацнілі свае пазіцыі ў сучасным палітычным і культурным жыцці. Феномен этнічнасці прысутнічае практычна ва ўсіх сферах жыццядзейнасці чалавека. З праблемамі, якія тым ці іншым чынам звязаныя з “нацыянальным пытаннем”, мы сутыкаемся кожны дзень: слухаючы радыё, абмяркоўваючы прамову палітыка, чытаючы прэсу ці гаворачы на побытавыя тэмы. Істотным робіцца не толькі змест дыскурсу пра “нацыянальнае”, але і яго моўная перадача – сродкі, стратэгіі, тактыкі рэалізацыі прыкметы этнічнасці ў мове. Менавіта таму важным з'яўляецца ўсебаковае вывучэнне лінгвістычных, культуралагічных, сацыяльных фактараў у этнічным узаемадзеянні.

Этнічнасць як абстрактнае паняцце рэалізуецца ў этнічнай ідэнтыфікацыі індывіда з вызначаным этнасам па розных крытэрыях: паходжанне, мова, культура, тэрыторыя. Этнічнасць ужо даўно перастала быць прадметам вывучэння толькі этнаграфіі – сацыялогія, псіхалогія, лінгвістыка робяць свой унёсак у даследаванне гэтай шматмернай з'явы. Сёння адным з актуальных кірункаў лінгвістыкі з'яўляецца даследаванне моўнага выражэння этнічнасці, а таксама узаема сувязі мовы і менталітэту народа.

Мова не з'яўляецца адарванай ад культуры, а наадварот, складае важную частку культуры народа, які жыве ў вызначаным часе ў вызначаным месцы. Сама па сабе мова адлюстроўвае многія культурныя і этнічныя элементы. Чалавек не мысліць сябе па-за культурай і ідэнтыфікуе сябе з той культурай, якая яму бліжэй і радней, ці з той, якую ён свядома выбраў.

Этнічная свядомасць у канцэнтраваным выглядзе адлюстроўвае найбольш агульныя ўяўленні чалавека пра сваю супольнасць і выпрацоўваецца на працягу пакаленняў. З гэтай прычыны яна выступае як адносна аўтаномнае ўтварэнне, якое не залежыць ад волі і жадання пэўнага індывіда. Кампанентамі этнічнай самасвядомасці індывіда з'яўляюцца: этнічная самаідэнтыфікацыя, стэрэатыпы, асабісты досвед, этнасацыяльная памяць, этнічныя асаблівасці мовы, культуры, гісторыі, адчуванне эмацыйнай блізкасці з вызначанай супольнасцю. Этнічная ідэнтычнасць – адчуванне

чалавекам свайго знаходжання ў пэўнай культуры, сувязі з гістарычным мінулым дадзенай групы, усведамленне сваіх “каранёў”.

Светапогляд этнічнай групы вырацоўваецца з дапамогай сімвалаў агульнага мінулага – міфаў, легендаў, святыняў. У аснове адзінства этнасу ляжыць цэласнасць этнічнай структуры: штодзённая праца, суседскія адносіны, супольная рэлігійная практыка, палітычныя актыўнасць, эканамічныя паводзіны, вольны час – усё гэта можа быць у той ці іншай ступені формай культурнай ідэнтыфікацыі [1, с. 232].

Карціна свету як цэнтральнае паняцце канцэпцыі чалавека, якое выражае спецыфіку яго быцця, прадстаўляе сабой цэласны глабальны вобраз свету, які з’яўляецца вынікам усяго духоўнага жыцця чалавека. Карціна свету на вербальным узроўні выяўляецца з дапамогай моўных знакаў, на невербальным жа ўзроўні магчымасцяў захаваць карціну свету значна больш: жэсты, міміка, музыка, мастацтва, рытуалы, мода, спосабы вядзення гаспадаркі, сацыякультурныя стэрэатыпы паводзін людзей. Адлюстраванне гэтага вобраза свету ў адзінках мовы ўтварае моўную карціну свету.

Паняцце “моўная карціна свету”, уведзенае ва ўжытак Л. Вайсбергам і яшчэ раней апісанае ў працах В. Гумбальдта, вывучаецца лінгвістамі ўжо не адзін дзясятак гадоў. Аднак яшчэ няма выразна акрэсленага разумення таго, як яна фармуецца, як уплывае на успрыняцце свету чалавекам, як і няма адзінага погляду на азначэнне гэтага паняцця [2, с. 276].

Моўная карціна свету адлюстраваная ў значэннях лексічнага інвентару і граматыкі. “У той час, як колькасць словаў у мове паказвае нам аб’ёмнасць яе свету, граматычны лад мовы паказвае на ўнутраную арганізацыю мыслення” [3, с. 345]. Як адзначаў Бадуэн дэ Куртэнэ, з “моўнага мыслення можна вылучыць своеасаблівыя моўныя веды пра ўсе аспекты быцця і небыцця ўсіх праяваў свету, як матэрыяльнага, так і індывідуальна-псіхалагічнага, і сацыяльнага (грамадскага)” [4, с. 312]. Такім чынам, моўная карціна свету ёсць прадукт моўнаразумовай дзейнасці, якая ўносіць семантычны падзел у рэчаіснасць, унікальны для кожнай мовы. З гэтага зразумела, што кожная натуральная мова адлюстроўвае пэўны спосаб успрыняцця і будовы свету.

Даследаванне моўнай карціны свету дазваляе назіраць рэальнае функцыянаванне мовы ў пэўным этнасе. Сапраўды, “чалавек глядзіць на свет не толькі праз прызму свайго індывідуальнага досведу, але, перадусім, праз прызму грамадскага досведу” [5, с. 32].

З аднаго боку, умовы жыцця народа ў той ці іншай форме адлюстроўваюцца ў свядомасці людзей і фіксуюцца ў пэўных словах і граматычных канструкцыях мовы; з другога боку, мова аказвае значны ўплыў на пазнаваўчую дзейнасць яе носьбітаў, накіроўвае катэгарызацыю свету ў пэўным накірунку, своеасаблівым для кожнай этнічнай мовы. “Кожная мова ўбірае ў сябе нешта ад канкрэтнай своеасаблівасці сваёй нацыі і, у сваю чаргу, дзейнічае на яе ў тым жа кірунку” [3, с. 166].

У мове зафіксавана ўсё тое, што сталася істотным у працэсе гістарычнага развіцця народа, у яго спробе спазнання свету. “Самі мовы, якія з’яўляюцца інструментамі гэтага развіцця (інтэлектуальнасці), набываюць настолькі вызначаны характар, што па іх становіцца лягчэй даведацца характар нацыі, чым па яе норавах, звычаях і дзеяннях” [3, с. 167].

Традыцыйна лічыцца, што неад’емнай часткай моўнай карціны свету з’яўляюцца фонавыя веды, г.зн. звесткі, вядомыя ўсім чальцам нацыянальнай супольнасці. Фонавыя веды ўключаюць у сябе вобразы літаратурных і фальклорных герояў, герояў

міфалогіі, імёны рэальных гістарычных асоб, з'явы, якія не сустракаюцца і не маюць падабенства ў іншых мовах (безэквівалентная лексіка і рэаліі).

Фонавыя веды – гэта “сацыяльная гісторыя чалавека”, у якую ўваходзяць мадэлі паводзін чалавека, яго светапогляд, сістэма этычных ацэнак, эстэтычных густаў і вялікая частка ведаў чалавека [6]. Такім чынам, неправамерна зводзіць фонавыя веды і рэаліі толькі да слоў ці іншых намінацыйных адзінак. Нават мінімальны моўны адрэзак можа ўтрымліваць экстралінгвістычную інфармацыю, якая не менш важная для яго інтэрпрэтацыі. Нефілалагічныя веды не ў меншай меры важныя для інтэрпрэтацыі тэксту, чым уласна філалагічныя. Такім чынам, фонавыя веды могуць выражацца вербальна і невербальна, экспліцытна ці імпліцытна. У сітуацыі камунікавання фонавыя веды маюць адметнае значэнне: калі яны не распазнаюцца адрасатам, камунікацыя наўрад ці будзе ўдалай і дасягне сваіх мэтаў. Для разумення чужой культуры авалоданне фонавымі ведамі робіцца патрэбнай умовай. Фактычна, паспяховая камунікацыя на любым узроўні магчымая толькі пры ўмовах максімальнага ўліку своеасаблівасці кожнай канкрэтнай мовы, кожнага нацыянальнага менталітэту.

Разам з тым, даволі цікавы і прагматычны аспект гэтай праблемы, звязаны з тым, што будова мовы здольная аказваць пэўны ўплыў на наш менталітэт і нашу моўную культуру. Найбольш выразна гэты ўплыў прасочваецца ў працэсе навучання замежнай мове, асабліва на прасунутым этапе, калі маеш магчымасць назіраць, як, спасцігаючы праз лексічныя і ладавыя асаблівасці мовы менталітэт і культуру другога народа, студэнты набываюць здольнасць глядзець на свет вачыма брытанца, амерыканца, французца і г.д., што не можа не адбіцца на іх менталітэце і сацыякультурных уяўленнях. Іх моўная культура ў роднай мове таксама перажывае значныя змены: яны выкарыстоўваюць больш шырокую палітру сродкаў выражэння мадальнасці, імкнуцца пазбягаць катэгарычнасці ў ацэнках і сцверджаннях. Такім чынам, можна лічыць, што ў сённяшнім свеце вывучэнне замежных моў важнае не толькі само па сабе, але і з'яўляецца сродкам спасціжэння менталітэту і культуры другіх народаў.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Гуревич, П. С. Культурология: учеб. пособие / П. С. Гуревич. – М.: Знание, 1996. – 288 с.
2. Соседова, В. С. Соотношение понятий "языковая картина мира" и "менталитет" в современной лингвистике / В. С. Соседова // Вестник МГИМО-Университета. – 2013. – № 6. – С. 275–279.
3. Гумбольдт, В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 2000. – 396 с.
4. Бодуэн де Куртенэ, И. А. Избранные труды по общему языкознанию: в 2 т. / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – Том 1. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 384 с.
5. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Б. А. Серебренников [и др.]; отв. ред. Б. А. Серебренников; АН СССР, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1988. – 215 с.
6. Верещагин, Е. М. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: Метод. рук-во / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 4-е изд. – М.: Русский язык, 1990. – 246 с.